
СОЦІАЛЬНА ТА ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА

УДК 351.83

Н. Б. Ларіна

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри парламентаризму та політичного менеджменту
Національної академії державного управління при Президентові України, перший
заступник директора
Інституту підвищення кваліфікації керівних кадрів

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗБУДОВИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена опрацюванню теоретичних основ розуміння сутності соціальної відповідальності як чинника розбудови сучасної української держави. Обґрунтовано роль соціальної відповідальності у сфері взаємодії між представниками органів державної влади, індивідів і тих груп та організацій, які вони утворюють. Доведено, що сучасна держава як найвища форма організації суспільства, реалізуючи внутрішню та зовнішню політику, впливає на різні сторони життя громади, зокрема й соціальну. Водночас соціальна відповідальність є чинником, що сприяє розбудові сучасної української держави, яка буде спроможною реально забезпечити права й свободи людини.

Ключові слова: відповідальність, соціальна відповідальність, сучасна держава, взаємодія, громадянське суспільство.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси кинули виклик усім інституційним утворенням, які раніше забезпечували стійкість існування та розвитку людства. У цьому дискурсі саме держава, яка існує і діє в певному природному і суспільному середовищах, стала чи не основним об'єктом критики, оскільки нею втрачено монополію на управління суспільством. Згідно зі ст. 1 Конституції, Україна є демократичною, правовою та соціальною державою. Однак сучасні виклики, що постали перед системою державного управління, вимагають адекватної відповіді та створення умов щодо їх подолання. Тому у «Стратегії 2020» Президентом України проголошується курс на проведення важливих реформ у сфері державної політики, зокрема децентралізації, виборчого законодавства, реформи місцевого самоврядування, соціального захисту, реформи державної служби та реорганізація органів держав-

ного управління Головною передумовою реалізації «Стратегії» є суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона має свою зону відповідальності. Відповідальність влади – провести реформи, забезпечити баланс інтересів між громадянським суспільством, державою і бізнесом, просто прозоро та якісно працювати за новими підходами, гарантувати дотримання прав людини. Відповідальність громадянського суспільства – контролювати владу, жити відповідно до принципів гідності, неухильно додержуватися Конституції України та законів України [1].

Вищенаведене конституційне положення та «Стратегія 2020», де взаємодія влади та громадянського суспільства базується на відповідальності, поставило перед наукою державного управління актуальне завдання щодо визначення й дослідження чинників розбудови сучасної держави України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Означена проблематика становить

предмет дослідження вітчизняних та зарубіжних учених у філософії, політології, соціології (С. Алексєєв, В. Бабкін, М. Баглай, Д. Баялджиєв, М. Гриценко, В. Копєйчиков, І. Ледях, О. Лукашова, Л. Мамут, В. Новіков, Г. Ріттер, В. Роїк, В. Селіванов, А. Сіленко, О. Скакун, О. Скрипнюк, Ф. Фабрициус, К. Хессе та ін.). Аналізу різних аспектів взаємин між представниками владних структур та суспільством присвятили свої праці вітчизняні дослідники в галузі наук із державного управління Р. Войтович, В. Голуб, В. Князєв, В. Козаков, О. Крюков, О. Якубовський. Дослідженню проблем соціальної політики держави, зокрема її теоретико-методологічним основам, процесів формування та ефективності реалізації, присвячені роботи Е. Лібанової, В. Соболева, М. Шульги, О. Яременка та ін. Аналіз публікацій з окресленої проблеми дав змогу зробити висновок, що за межами досліджень залишилися питання щодо визначення чинників, зокрема їх сутності та впливу на розбудову сучасної держави.

Метою статті є визначення сутності соціальної відповідальності та її впливу як чинника розбудови сучасної української держави.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, розуміння поняття «держави», «сучасна держава» окреслюються кількома гранями, зокрема: держава як організація політичної влади, держава як апарат влади, сучасна держава як політична організація всього суспільства.

Держава має свої специфічні риси, які відрізняють її від усіх інших форм об'єднання людей, інститутів і організацій, зокрема відділення публічної влади від суспільства, поява прошарку професійних управлінців. Сучасна держава поєднує професійний апарат управління з представницькою системою влади, яка формується через вибори. Держава будується на основі територіальної спільності людей, де закони і повноваження державних органів влади поширюються на людей, які проживають у межах кордонів державної території. Суверенітет держави є властивістю верховенства незалежності державної влади, стосовно будь-яких інших влад всередині країни, а також у сфері міждер-

жавних відносин. Тож, внутрішній суверенітет означає право влади приймати або змінювати закони, обов'язкові для всього населення та зовнішній суверенітет, який передбачає свободу держави від контролю ззовні. Держава володіє монополією на легальне застосування сили, фізичний примус, діапазон якого простягається від обмеження свободи до фізичного знищення людини, а також має монополієне право на стягнення податків і зборів із населення. Держава організовує суспільне життя на правових засадах, лише їй належить право на видання законів, що мають загальнообов'язковий характер. Держава претендує на представництво суспільства загалом і захист загальних інтересів і спільного блага. Жодна інша організація не може представляти і захищати всіх громадян і не володіє для цього необхідними засобами. Сучасною ознакою держави є також її соціальне спрямування.

Таким чином, держава є специфічною політичною дійсністю з універсальними ознаками, які виявляються на всіх етапах її розвитку (територія, населення, суверенітет, влада). Отже, держава – суверенна політико-територіальна організація суспільства, що володіє владою, яка здійснюється державним апаратом на основі юридичних норм, що забезпечують захист і узгодження суспільних, групових, індивідуальних інтересів з опорою, у разі потреби, на легальний примус.

Однак у нинішніх динамічних суспільно-трансформаційних процесах докорінних перетворень зазнають як інституційні форми соціальної реальності, так і психосоціальна природа людини і суспільства. Значною мірою цьому сприяють глобалізаційні тенденції, що стимулюють утворення єдиного інформаційного простору, інноваційну активність людей та технологізацію їхньої життєдіяльності. Вочевидь, що сучасна держава несе на собі відбитки властивостей сучасної людини і суспільства, оскільки знаходиться у взаємозв'язку з різними організаціями, колективами, окремо взятими особами, які характеризуються активністю, раціональністю, автономністю, відкритістю стосовно зміни історичних можливостей і домагань. Вищенаведене збігається з визначенням

В. Чиркина, що сутність сучасної держави зумовлюється соціальною асиметрією суспільства і необхідністю вирішення спільних справ універсальною політичною організацією, що діє на основі адміністративно-територіального поділу та громадянства, здійснюючи за допомогою спеціалізованого апарату управління, арбітраж і легалізований примус [2].

З огляду на вищезначене, можна констатувати, що використання поняття «сучасна» характеризується двома позиціями: це темпоральність і зміна якості людини з опорою на нематеріальні цінності та зрілість суспільства, яке характеризується як громадянське, що відповідає вимогам епохи постмодерну. Очевидно, що конструювання образу сучасної держави йде шляхом прояву різних аспектів її життєдіяльності, що нехарактерні для минулого.

Сучасна держава – це інструмент політичної раціональності, здатний забезпечити рівновагу між державою і суспільством, інструмент формування громадянського суспільства, забезпечення дотримання режиму прав людини та достойного рівня життя. Організація суспільного життя в сучасній державі має відбуватися, в першу чергу, на правових засадах, бо саме їй належить право на видання законів і норм, що мають загальнообов'язковий характер [3]. Водночас претензія на представництво суспільства загалом, захист загальних інтересів і спільного блага вимагає від сучасної держави захищати всіх громадян, несучи за це відповідальність.

Відповідальність – це покладені на кого-небудь або взяті ким-небудь зобов'язання звітувати за будь-які дії і приймати на себе провину за будь-які дії [4, с. 136].

У наведеному визначенні простежується онтологічний аспект щодо розуміння поняття «відповідальність» та наявності суб'єкт-суб'єктних соціальних відносин людини та того, перед яким вона несе відповідальність, зокрема суспільством, або ж власним сумлінням, та наявними за настання відповідальності санкціями. Водночас у сучасному словнику англійської мови "responsibility" відповідальність визначається як моральний обов'язок за несення певних зобов'язань, персональна підзвітність [5, с. 10].

У цьому визначенні, за умови акцентуації на моральних зобов'язаннях, також простежується наявність зворотної реакції на той чи інший запит людини, групи людей, суспільства тощо.

У науці з державного управління сутність поняття «відповідальність» визначається як категорія ділової етики, що означає здатність держслужбовця усвідомлювати виконувати покладені на нього завдання та обов'язки, передбачати наслідки своїх вчинків, дій та бездіяльності як у сфері наданих повноважень, так і в суспільній сфері [6, с. 92].

За свідченням В. Розанова, у науковий обіг термін «відповідальність» було введено О. Бейном у 1865 р. [7, с. 247]. О. Бейн розглядав відповідальність через її взаємозв'язок із покаранням, оскільки, на його думку, будь-яке питання, що виникає під час обговорення цього терміну, є питанням звинувачення, осудження та покарання [8, с. 489].

Трактування Ж.-Л. Нансі смислу поняття «відповідальність» вказує на те, що в основному своєму значенні для його розуміння використовувалося слово "prudense" (фр.) – розсудливість, обережність, поміркованість, що дає змогу визначити ступінь покладеної відповідальності за скоєне як міру покарання і розглядати в моральному, юридичному і політичному сенсі [9, с. 307].

Очевидно, що категорія відповідальності, набираючи негативних нюансів, передбачає можливість покарання, запровадження санкцій за скоєне діяння тощо. Тож, засудження суспільством певних негативних дій призводить до того, що відповідальність стає цінністю у суспільних відносинах, а вимоги суспільства щодо виконання людиною своїх соціальних обов'язків онтологічно стають підставами для відповідальної, моральної поведінки основних суб'єктів спільноти – державних та суспільних, що дає змогу відповідальність окреслити як соціальну.

Таким чином, соціальна відповідальність – це ступінь відповідності дій соціальних суб'єктів (особистостей, соціальних груп, спільнот, державних інституцій та їх представників) взаємним вимогам, чинним правовим та соціальним нормам,

загальним інтересам. Соціальна відповідальність виступає засобом підтримання цілісності суспільства, суспільної злагоди, соціальної інтеграції. В індивіда соціальна відповідальність формується як результат тих зовнішніх вимог, які до нього ставить суспільство, соціальні групи, сім'я тощо. Іншими словами, усвідомлення суб'єктами єдності соціального простору, свідоме виконання своїх обов'язків перед співгромадянами, суспільством, державою, дає змогу стверджувати, що соціальна відповідальність має стати чинником розбудови сучасної держави, однією з ознак якої є її соціальне спрямування. Його сутність становить: забезпечення кожному громадянину гідних умов існування, соціальної захищеності, співучасті в управлінні виробництвом, гарантії однакових можливостей для самореалізації особистості тощо. Це такий тип організації державного і суспільного життя, що базується на пріоритеті соціальних цінностей та створює всі можливі умови для реалізації економічних, соціальних і культурних прав людини, гарантуючи кожному громадянину прожитковий мінімум для гідного існування, забезпечуючи соціальну захищеність та однакові стартові можливості для життєвої реалізації особистості. Концепцію соціального спрямування сучасної держави утворюють положення про зростаючу соціальну відповідальність за добробут, розвиток і безпеку громадян, формування динамічної, гнучкої системи соціального захисту та активного реформування, насамперед, тих її складників, що ставлять громадянина в абсолютну соціальну залежність від держави, посилення соціальної захищеності особи. Важливим компонентом цієї концепції є «соціальна етика» – система моральних норм та імперативів, що забезпечують оптимізацію відносин між громадянином, суспільством і державою.

Однак, як засвідчує практика, реалізація соціальної відповідальності у забезпеченні соціальної політики в Україні реалізується недостатньо. Зрозуміло, що за умови системної кризи в усіх аспектах соціального життя, воєнних дій, які відбуваються на сході держави, соціальна політика не може бути повноцінною, адже для реалізації соціальних програм потрібні значні

ресурси. У цей період функції держави зводяться до забезпечення мінімального соціального захисту найбільш нужденних верств населення. Майнове розшарування, перерозподіл суспільного багатства, збагачення та концентрація значних матеріальних цінностей у руках невеликого прошарку населення на тлі зубожіння більшості громадян України свідчать про недосконалість системи оплати праці та податкових механізмів регулювання доходів населення. Чинна система соціальних пільг не забезпечує надання в потрібному обсязі допомоги бідним, а навпаки, сприяє збільшенню доходів заможних верств населення, що продемонстровано в електронних деклараціях політиків. Однією з причин такого становища є низький рівень соціальної відповідальності. Безсумнівно, гарантуючи та відстоюючи основні соціальні права громадян, виважена цілісна державна соціальна політика має виступати найважливішим суб'єктивним чинником формування соціальної відповідальності яка, в свою чергу, має стати ефективним чинником розбудови сучасної держави в Україні. Однак відставання в соціальній сфері підриває легітимність влади, гальмуючи розбудову сучасної держави.

Соціальна відповідальність української влади має проявлятися в ефективному державному управлінні країною, що забезпечить її розвиток в економічній, науково-технічній, соціальній, культурній та інших сферах; реалізації проголошених цілей, програм, зобов'язань та соціальних стандартів; регулярному звітуванні посадових осіб та державних інститутів перед громадськістю за виконання делегованих повноважень та обов'язків, відповіді на болючі питання, що хвилюють суспільство. Підвищення соціальної відповідальності державної влади перед громадянами в умовах розбудови сучасної держави зумовлює необхідність правової регламентації конституційної, політичної, адміністративної та інших видів відповідальності посадових осіб органів державної влади й такого реформування державного ладу, який би сприяв розбудові сучасної держави – інституту, реально підпорядкованому і підконтрольному українському суспільству.

У контексті вищезначеного вважаємо, що основними орієнтирами соціальної відповідальності як чинника розбудови сучасної української держави варто розглядати:

– поглиблення конституційної та політичної відповідальності держави, керівництва органами державної влади за реалізацію функцій держави та посадових обов'язків;

– реальне впровадження державної соціальної політики, яка безпосередньо впливає на якість життя суспільства;

– наявність публічного простору, засобів і центрів комунікації громадянського суспільства, наслідком чого стало б формування сфери його цивільного життя і громадської думки;

– організоване громадське життя вільних і рівних індивідів, чиї права, зокрема й соціальні, захищені конституцією та законами виконуються;

– зорієнтованість на громадські інтереси та публічну політичну діяльність, наслідком якої стає кооперація та солідарність між громадянами, комунікація на засадах взаємної довіри і співробітництва.

Висновки та пропозиції. Таким чином, соціальна відповідальність – це сфера взаємодії між представниками органів державної влади, індивідів і тих груп та організацій, які вони утворюють. Однією з цілей цієї взаємодії є формулювання, висловлення і захист інтересів громадян. Це той зріз суспільних відносин, коли громадські організації виступають як групи інтересів, що є посередниками в стосунках індивідів з владою та рештою суспільства, що й призводить до розбудови сучасної держави. Остання, як найвища форма організації суспільства, реалізуючи внутрішню та зовнішню політику впливає на всі грані соціального життя. Водночас сучасна держава гарантує людині свободу прояву, зокрема як індивіду, який відрізняється від інших фізичними і психічними якостями, тобто сприяє реалізації його індивідуальності, як члену соціального організму, яким є

громадянське суспільство, тобто індивіду, який входить до складу громадських і професійних груп і організацій; як громадянина, який є підданим держави. Тому навіть в умовах посилення глобалізаційних та локальних викликів, які постали перед українським суспільством, дотримання соціальної відповідальності сприятиме розбудові сучасної держави, яка не тільки проголошуватиме права і свободи людини, а й буде спроможною реально їх забезпечити. Напрямами подальших наукових розвідок порушеної в статті проблематики може стати подальше визначення факторів впливу на розбудову сучасної держави.

Список використаної літератури:

1. Стратегія розвитку України 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reforms.in.ua/ua/proekty/2020>.
2. Чиркин В.Е. Современное государство / В.Е. Чиркин. – М., 2001. – 416 с.
3. Шаповал В.М. Конституційна категорія соціальної держави / В.М. Шаповал // Право України. – 2004. – № 5. – С. 14.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Б. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
5. The advanced learner's dictionary of current English / By A.S. Hornby 1992. – Т. 3. – Р. 63.
6. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 1 : Теорія державного управління / наук.-ред. колегія: В.М. Князев (співголова), І.В. Розпутенко (співголова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. – 748 с.
7. Розанов В.А. Психология управления. [Учебное пособие]/В.А.Розанов.–М.: ЗАО Бизнес-школа «ИнтелСинтез», 1999. – 352 с.
8. Bain A. The emotions and the will / A. Bain. – London, 1865. – 489 p.
9. Нанси Ж.-Л. В ответе за существование // Интенциональность и текстуальность. Философская мысль Франции XX в. / Ж.-Л. Нанси. – Томск: Издательство «Водолей», 1998.– 320 с.

Ларина Н. Б. Социальная ответственность как фактор развития современного украинского государства

Статья посвящена разработке теоретических основ понимания социальной ответственности как фактора развития современного украинского государства. Обоснована роль социальной ответственности в сфере взаимодействия между представителями органов государственной власти, отдельных лиц, групп и организаций, которые они образуют. Этот факт послужил доказательством того, что современное государство как высшая форма социальной организации, осуществляя внутреннюю и внешнюю политику, влияет на различные аспекты жизни общества, в частности проведение социальной политики. Определенно, что социальная ответственность является фактором, способствующим развитию современного украинского государства, который сможет реально обеспечить защиту прав и свобод личности.

Ключевые слова: ответственность, социальная ответственность, современное государство, взаимодействие, гражданское общество.

Larina N. Social responsibility as a factor of development of the modern Ukrainian nation

The article is devoted to the research of theoretical bases of understanding of social responsibility as a factor of development a modern Ukrainian nation. There is substantiated the role of social responsibility in the field of interaction among representatives of governmental authorities, individuals and those groups and organizations that they create. It is proved that modern nation as the highest form of social organization, when implementing its internal and external policies, influences on various parts of the society life, including social one. At the same time, social responsibility is the factor that contributes to the development of the modern Ukrainian nation that will be able really to protect human rights and freedoms.

Key words: responsibility, social responsibility, modern nation, interaction, civil society.